

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. V. SZÁM. 1886.

A VOTJÁKOK POGÁNY VALLÁSÁRÓL

BARNA FERDINÁND

I. TAGTÓL.

Ára 20 kr.

BUDAPEST.

1885.

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. *Télffy Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Télffy Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Belától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vámbery Ármintól.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuelről.* 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43. l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Télffy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista, II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szenássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defterekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1872. 109. l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldziher Ignác*ról. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakob felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Sámuel* r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése hazánkban. Székfoglaló *Bartalus István* l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 1874. 31 l.

A VOTJÁKOK POGÁNY VALLÁSÁRÓL

BARNA FERDINÁND

L. TAGTÓL.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1885.

A votjások pogány vallásáról.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1885. június 1-én tartott ülésén.)

I.

A votjások vallása — tiszta samanizmus. Főisteneik lakhelye vagy az égben, vagy a vízben, sűrű erdőkben, elhagyatott kunyhókban, s általában az emberektől távol eső helyeken van. Velők egyenes közlekedésben csak a táltosok vannak, más embereknek hozzáférhetetlenek.

A votjások legfőbb jó istene, Inmár, a napban lakik. Ennek anyja is van: Mumu-Kalycina, vagy másképp Mucien névvel, a ki a föld termékenységet, az emberek és állatok szaporodását mozditja elő. A jó istenekhez ezek tartoznak: Šundü-Mumu, a nap anyja és Sompan-dis, a gondviselő lélek. A rossz istenek között a fő Keremet vagy Šaitan. Ez a földön él és mindenütt lakhatik: erdőben, vízben, üres házakban, még lakott házakba is beveszi magát, a honnan minden évben ostorral és tűzzel kell kiűzni. Kedves foglalkozása az emberek nyomorgatása. Erdőkben ezek élnek: Alida, erdei szellem. Ennek csak egy szeme s egy lába van hátra felé fordítva. Ez némelykor megfojtja az embereket; Óatčes-ńuńa (szó szerint erdei vagy vadonbéli bátya) vagy N'ules-ńuńa, ugyanolyan istenség, mint Alida, ha ugyan nem azonegy vele.

Tanyákon, majorokban, különösen elhagyatott házak- és fürdőkben Albast lakik, és sok bajt csinál ezeken a helyeken. Kiűzetésére szükséges a régi lakásokat és mindennemű lakatlan épületeket a tűznek engedni át. A vízben Bu-murt (vízi ember) lakik; a részéről jöhető szerencsétlenségek megelőzése végett mulhatatlan folyón való átkeléskor egy marok füvet dobni a vízbe e szavakkal: «ne tarts itt engem».

E szerint tehát a votjások összes istenei két csoportra oszlanak: jó és rossz istenségekre. Elsők az ég területén, az utóbbiak pedig a föld területén tartózkodnak. Mindkét csoporthoz fő és alárendelt istenségek tartoznak. A fő istenségekhez azok tartoznak, a kiknek hatásköre nincs se időhöz, se térhez kötve. Az ilyféle jó istenségek csoportja élén Inmár, a gonoszaknak pedig Šaitan vagy Keremet áll. A többi gonosz istenségektől a votjások nem igen félnek «hacsak éppen nem találkoznak velők».

Inmár nevével a votjások a jóságos, igazságos és a mindenség fentartója fogalmát kötik egybe. Az Inmár szóhoz hozzá adják a «kolüsin» szót, mely «igaz»-at, valamint elibe szokták tenni a «vülüş» szót, a mi fölségest, legmagasbat jelent. Inmár az egész mindenségen uralkodik, melyben nincs semmi kivetni való, semmi rossz, kivéven Šaitant, és az emberek (uroma) bűneit. Az utóbbi azonban nem magától vétkezik, hanem Šaitan csábításából. Šaitan vagy Keremet egészen független Inmártól, egyenlő erejű vele s az embereket betegség és más szerencsétlenségekkel nyomorgatja. Általában minden rossz, a mi a földön van, Keremettől származik, s ime ez az oka, miért igyekeznek a votjások minden bajaikban legelőször is őt engesztelni meg. A votjások fölfogása szerint Inmár és Keremet édes testvérek valának, és eleinte mindketten jó istenek. De Šaitan később gonoszszá lett, mint alább látni fogjuk, Inmárral való vitája következtében.

A világ alkotásáról a votjások mit sem tudnak, hanem az emberek, állatok és növények teremtetésüket Inmárnak köszönik. Az első embert Inmár vörös agyagból teremtette és paradicsomba helyezte, vagyis egy igen szép kertbe, melyben a legizletesebb gyümölcsök termettek: tele alma-, körte-,ogyorófákkal. Általában ebben a kertben minden bőven volt. A paradicsom gyümölcseivel az ember eleinte meg is elégedett. Megalkotván az embert és világot Inmár, mint öregebb testvér, leküldte Keremetet a földre, megtekinteni, hogy minden jól megy-e a földön. Keremet mindent jó rendben talált, de az embert szomorúnak találta. Ezt Keremet Inmárnak megjelentette, a ki aztán meghagyta Keremetnek, hogy tanítsa meg az embert — kumiškát főzni, oly italt, mely képes a bűt elűzni. Midőn Keremet ismét leszállott a földre, az embert megint búslakodónak találta, annak ellenére, hogy ez kétségbeesve főzte a kumiškát, és igyekezik vala jó kedvre tenni szert. Most

Inmár nem hitt aztán Keremetnek, hazugsággal vádolta és kegyetlenül megharagudott rá. Keremet dühbe jött s Inmárnak a szemébe köpött s elfutott, a mi aztán alkalmul szolgált az Inmár és Keremet közti örökös viszálykodásra. Ezután Inmár maga szálolt le megtekinteni a maga teremtményeit, és az embert ő is bús-lakodónak találá. Inmárnak azon kérdésére, miért oly szomorú, ez azt felelé, hogy nem lehet el asszony nélkül. Inmár sietett teljesíteni a kívánságát, de azon föltétellel, hogy egy év lefolyta alatt nem fog inni kumiskát, mivelhogy azt Keremet beundokította. Vigan kezdett élni az ember feleségével a paradicsomban. De Keremet nem tudta feledni a testvérétől vett bántalmat, s mivel bátyjával egyenlő éperejű volt, tehát ennek bosszúságára az asszonyt kíváncsivá és éleseszűvé tette. (Innen kiindulva, a votjások életbe vágó dolgokban nagyon hallgatnak az asszonyok szavára.) Viszont Inmár megátkozá Keremetet, a ki megint meghasonolván Inmárral, elkezdte csúffá tenni az ő alkotásait, s azzal bosszúlni meg magát, hogy az embert bűnre csábította. Így egyszer az első ember felesége megpillantván egy letakart edényt, melyben Keremet által megmérgezett kumiška volt, s figyelmen kívül hagyván Inmár parancsát, hogy ahhoz hozzá ne nyúljon, a milyen kíváncsi volt, lefödte a csészét, ivott belőle egy keveset s férjének is oda nyújtá. Ez időtől fogva az emberek bűnösökké és halandókká lettek (mert Keremet az edénybe a kumiskával a halált is bele tette), a paradicsomból kiűzetek, megfosztatván egyszersmind a gyümölcsözés és szaporodás áldásától is. Inmár az emberi nemnek a tovább szaporodás áldását csakis annak második teremtetése után adta meg. Az utóbbiról a votjások a következő hagyományt őrizték meg. Az első sikertelenség után Inmár a maga könyörületességéből egy más helyen néhány pár embert és asszonyt alkotott ismét vörös agyagból, és a Keremettől való oltalom céljából minden pár mellé egy roppant nagy fekete kutyát adott.

Azon idő óta, midőn Inmár az ebre ily díszes tisztet bízott, minden votják köteletségének tartja a házánál ez áldott állatot tartani a Keremet és az ő gonosz incselkedései ellen való oltalom végett. Általában a kutya a votjások vallásos nézeteiben fontos szerepet játszik. Minden állatok között Inmárhoz legközelebb állónak tartatik; meg van ajándékozva az előrelátás adományával, mely képesíti őt megtudni mindent, a mit Inmár és Keremet tesz;

s ezenkívül képesítve van még elűzni az embertől Šaitánt. Azért ha a kutya látható ok nélkül nyal, meg vannak győződve, hogy nyalásával az általa látott Šaitánra való haragját fejezi ki. E nézet következtében az ebek a votjások házaiban nagy tiszteletben részesülnek, és némely szertartásoknál péld. a halottakra való emlékünnepeknél (toroknál) mellőzhetetlen tartozékok. A votjások meggyőződése szerint Inmár még most sem szüntette meg a maga alkotásait és még folyvást folytatja. Azért ha a votják valamely azelőtt nem látott dolgot megpillant, a legélénkebb kíváncsisággal nézegeti, azon meggyőződésben lévén, hogy az csak most került ki az isten kezéből. Magok a votjások azonban, mint az Inmár második teremtetten emberpár maradékai, nem tartják magokat képeseknek a bűnre, mivel az ember második teremtetése után Inmárnak egészen engedelmesnek teremtetett, s így önmagától rosszat nem tehet, ha pedig Keremet rosszat követett el vele, ezt Inmár számba nem veszi, annyival inkább, mert Inmár Keremettel örökös viszályban van. Általában Keremet a votjások fogalmai szerint dühös, bosszúálló, s az emberi nemet betegségekkel s mindenféle nyomorúságokkal látogató lényként szerepel, a miért aztán a votjások Šaitánnak nevezik. Így mindjárt a legelső műve is az volt, hogy a vörös agyagot, melyből az első emberpár alkotott, s mely azelőtt legfölül volt a földszinén található, nehogy az Inmár abbeli parancsának, hogy a holtakat agyagba temessék, eleget tehessenek az emberek, mélyen a föld alá rejté, úgy hogy manapság, ha a közelben nem találnak ilyet, kénytelenek azt sokszor nagy távolságokból szállítani. E hitnek megfelelőleg a votjások mindig vörös agyagba temetik a halottjaikat, s ha közel nem találnak, más vidékekről szállítanak ily agyagot a temetéshez. Hogy ha ily tájra sokáig nem találnak, szidalmazni kezdik Šaitánt: «osta Inmár palka Šaitan tünom» (uram irgalmaz, botot neked Šaitan!)

Mily érzékiek és naivok a votjások fogalmai a magok isteneikről, példájául szolgálhat az Osztrovszky által közölt s a 40-es évekre vonatkozó nagyon jellemző eset: «A malmüzi votjásoknál rosszul állott a vetés. Sokáig törték a fejöket, hogyan segítsenek a bajon, végre kieszelték, hogy a gabona azért nem dízlik, mert Keremet búsul, és hogy jó kedvre hozhassák, asszonyt kell neki szerezni. Ily célból a legelső vasárnapon az öregek Csúrba utaz-

tak. Kellően megvendégelvén az odavaló lakosokat, közlék velök a magok nagy gondját és annak orvoslási módját. Az utóbbiak beleegyezéseket nyilváníták. Ennek következtében mindkét részről elhatárázák, hogy egy a Keremet számára szerzendő nőért a malmúsiak kéréket küldenek. Péter-napja körül éjszaka a kérék csengőkkel s más czifraságokkal diszített kocsikon, mint a hogy ez nászutakon szokás, Csúrba hajtának, és egyenest a Keremetbe (a gonosz istenség áldozó helye) betérnek. Ott egész éjjel vigan lakomáztak: a viatkai votjások nem fősvénykedtek a vendégséggel, mert hát Keremetnek kellett feleséget szerezniök. Korán reggel útra keltek hazafelé, magokkal vivén egy a Keremetben kivágott négyszeg arsin-nyi gyepföldet.» Bajos meghatározni, minő értelemmel bírhatott az itt adott esetben a földdarab? meglehet hogy a Földanyát, mint a termékenység istenasszonyát jelképezte, és ez esetben ennek az eredeti eljegyzésnek az az értelme lehetett, hogy összeadván ilyképen Keremetet Mumu-Kalyczinával (földanya) a votjások azt remélhették, hogy ez által Keremetet megengesztelik, és a föld termékenysége az elsőnek befolyásával ismét vissza fog térni az ő vidékekre.

Nem kevesebbé durvák a votyások fogalmai a halálról és a sírontúli létről. Fogalmaik szerint a halál nem természetes és kikerülhetetlen valami, hanem egyenesen a Šaitan műve. Azért a haláltól és holtaktól úgy félnek, mint Šaitan eszközeitől, és a sírnál sohasem sírnak. Valamely családtag kimulásakor az elhunyt által birtokolt dolgokhoz semmiért sem nyúlnának, hanem vagy a sírba hányják vagy szétszórják az erdön, tisztátalanoknak tartván azokat; a mennyiben pedig kénytelenek voltak a holtal érintkezni, ettől a fürdőházban mosakodva, tisztítják meg magokat. E nézetöknek következéseül lehet tulajdonítani azt, hogy a votyások a nehéz betegek iránt mindig barbár módon viselkednek. Gyakran félmeztelenül hagyják őket, és puha váncosok helyett szalmát raknak a mellére, minden segédkezés és gondozás nélkül hagyván a beteget, a bekövetkezett halálozás után pedig csupa félelemből igyekeznek lehető hamar eltemetni. Fogalmaik szerint az emberek holtuk után ugyanoly életmódot követnek, mint itt a földön az élők között, mindazon érzéki élvezetben részesülvén, mint éltökben, nem vévén ki innen a nőket sem. Ugyanezen alapon a halottal sírba rakják mindazon tárgyakat, melyek a háztar-

táshoz szükségesek, különösen, melyeket az elhunyt életében leginkább kedvelt, mint sarukötő eszközt, hársfaháncsot, pipát, bélest, pálinkát és pénzes-zacskót; nem ritkán tesznek a szájába darab írósvajat, vagy szárított marhahúst, a szerint mit szeretett az elhunyt leginkább életében. Ugyane célból a ház bejáratánál éjszakára eleséget raknak, úgy gondolván, hogy ha a sírba hányt eleség nem volna elegendő, tehát az elhunyt haza jöhet és ott kipótolhatja a hiányt. A pénz fogalmaik szerint azért szükséges mulhatatlanul, hogy ezzel magát megválthassa más világon a kinzástól.

Ha elmulasztanának a sírba rakni minden a háztartáshoz megkívántató dolgokat — gondolják a votjások — akkor az elhunyt erősen nyugtalanítani fogná a háziakat, haza jár a szükséges tárgyakért az életben maradottakhoz, s azonkívül hogy a gazdaságot tönkre teszi, dühében magával viszi még az asszonyt, fiúkat, unokákat és más rokonokat is, a kik neki szükségesek, hogy más világon mint dologtévők szolgáljanak a háztartásban.

E hit befolyása alatt igyekeznek halottaikat megengesztelni, számos emlékünnepeket rendezvén részökre, s téstás étkeket, sört és kumiskát áldozván a sírjaikon.

A jövő életet minden jámbor, becsületes és igazságos emberekre nézve paradicsomi boldog élet alakjában képzelik, (tűna-juggit) a hol minden föltalálható, a mi a votjákra nézve ez életben kívánatos volt. Ellenben minden gonosz és igazságtalan emberre keserű sors várakozik (kuratisin-inti), a hol ezrivel állanak készen a forró szurokkal telt kazánok büntető eszközül az e világon elkövetett bűnökért. Az égi haragot magok után vonó legnehezebb vétkeknek tekintetnek: az istentelenség, esküszegés, gyilkosság, czivódás, tolvajság és másnak varázslás és méreg általi elemésztése.

E dualistikus fölfogás mellett, mely szerint Inmár jó és kegyes istennek, Keremet pedig gonosz és ármányos szellemnek képzeltek, természetes, hogy a votjások minden vallásbeli istentiszteletének a gonosz istenség felé kell hajolnia. Inmár, mint jóságos és a bűntől irtózó isten — mondják ők — nem vezetheti az embert bűnre, sem rosszat nem tehet neki, és a milyen irgalmas, nem kíván nagy áldozatokat, míg a rossz istenség, Keremet, az emberekre betegséget, halált és mindenféle nyomorúságot bocsátván, állandó és buzgó engesztelést kíván. Ime ezért van az, hogy a vo-

tjások majd minden könyörgései a gonosz istenségnek való hódolat jellemét viselik magukon, Inmár pedig az ő fogalmaik szerint megelégszik a pusztá imádsággal és nem kíván valami nagy áldozatokat. A gonosz istenségnek tétetni szokott áldozatok helyéül a keremetek vagyis ligetek szolgálnak. Így nevezték a minden nem keresztyén votják falu közelében levő hárs-avagy nyíres ligetek, a hol minden fa ki van jelölve a legközelebbi falu bizonyos lakosa számára, és a melynél az illetőn kívül senkinek sem szabad istentiszteletet végezni. E fák a földtől három arsin-nyi magasságban hársfalommal, avagy luczfenyő-koszorúval vannak körülövezve. Istentisztelet alkalmával kiki a maga fája előtt áll, s ott olvassa a maga imádságait, míg a főáldozó (a táltos) az áldozatot végzi. A fák előtt mondott imádságok célhoz vezetőbbeknek tartatnak, mivelhogy a nyír-, hárs-, tölgy- és fenyőfa kedves tartózkodáshelyei Keremetnek. Némely helységeknek több ily ligetek is vannak, de nem mindnyájan tartatnak egyenlően tiszteletben; némelyek, a főbbek, egész vidék imádkozó helyeiül szolgálnak, mások csak egyes falvak vagy telepek számára. Közkönyörgéseket Keremethez járványos betegségek, dögvész, rossz termés stb. alkalmából szoktak intézni. Ily alkalmakkor a legjobb ünnepi ruháikba öltözve, gyülekeznek a ligetbe, az asszonyok rendesen nem jelennek meg. Áldozattételnél az általános könyörgésekben mulhatatlanul szükséges a tunó vagyis táltos közreműködése. Ez utóbbinak mások fölött az az előnye van, hogy a szellemek- és istenségekkel való közlekedés tehetségével bir, tanácsot és segílyt hozhat tőlök, s némelykor rábíthatja őket a kívánsága teljesítésére, ő rá van bízva a liget fentartása és rajta kívül senki sincs jogosítva a ligetben áldozatokat tenni. Ezen, a votjákok között oly nagy becsben lévő állás maradékról maradékra száll és csak a nemzetség kihaltával adatik át más nemzetségi főnek általános gyűlés határozata folytán. Az áldozatoknál a tunó-n kívül ott vannak még a varázslók, javasok, vagyis világosan látók; a kik meglátják, a mint lopnak, hol rejtik el az elorzott jószágot; azt is látják, hogyan bocsátja a szellem a betegségeket, föl tudják varázslással fedezni az elorzott dolgokat, le tudják venni az emberekről a betegséget. A javas bir még oly hatalommal is, hogy az embereket állatokká átváltoztathatja. Bűbájlásai rendesen kenyeren, sőn, szenen és bábokon stb. történnek. A Keremetet illető isten-

tiszteletnél a javas tiszte az idő meghatározásában, valamint az áldozati szertartásnál varázslói minőségben való segédkezésben áll. Ezenkívül általános istentiszteletek alkalmával, ha az áldozni való állatok száma igen nagy, a nemzetségfők közül még külön segédkezőket is választanak. Ezek olvassák a könyörgéseket és levágják az áldozatra kijelölt barmokat. E segédkezők vagy állandók, vagy csak ideiglenesek, csupán a könyörgés idejére választottak, tisztök az áldozat bemutatása után legott megszűnnek, s semmiben sem különböznek más halandóktól, míg az állandó segédek más tiszteket is teljesítenek, például ők adnak neveket az új szülötteknek. Ilyenkor a táltos segéd elkezd a csecsemőt minden vigyázat nélkül lóbálni, mindaddig, míg csak a gyerek sírni nem kezd, most aztán több votják nevet sorol el. A mely névnél a csecsemő elhagyja a sírást, azt a nevet adja a gyermeknek. Ugyane szertartás némelykor másképen hajtatik végre. A táltossegéd aczelt, kovát, taplót vesz elő, s elkezd csiholni, e közben többféle nevet sorolván elő, a mely névnél a tapló tüzet fog, azt a nevet kapja a gyermek. E névadásnál azonban nem mindig van szükség a táltossegéd jelenlétére; némelykor a dolog nagyon egyszerűen megy végbe. A házba, melyben a betegágyas asszony van, oda megy a bába, kezeibe veszi a gyermeket, s olyan nevet ad neki, a milyen épen eszébe jut, vagy a mely tárggyal a házba beléptekor legelőször találkozott.

A Keremetnek tett istentiszteletkor a ligetben durván fargott ló avagy más állat jelvénye állíttatik föl, a szerint a milyent Keremet kíván. Az áldozatra szánt állat megválasztása szintén csak a tunó-tól függ, a ki is istentisztelet előtt a ligetbe megy, hová senki másnak rendes időbe belépni nem szabad, ott aztán megkérdi Keremettől, mire van szüksége. Onnan visszatérve, kinyilvánítja, hogy Keremetnek fekete színű ló avagy ökör kell. Ilyenkor aztán a votjakok kötelesek a kívánt állatot bármi áron is megszerezni. Igen gyakran megtörténik aztán, hogy Keremet épen olyan színű állatot kíván, a milyen épen csak a tunónál talál-tatik, s ilyenkor a tunó a szegény votjakokon annyit húz, a mennyit neki tetszik. Az áldozatállatok mennyisége az áldozat-tételnél jelenlévő családok mennyiségétől függ. Az állatok levágásánál külön szertartások nem léteznek.

Leölés előtt az áldozó táltos megvizsgálja alkalmas-e az állat

a Keremetnek teendő áldozásra, leöntvén vízzel az állat hátát. Ha az állat megrázkodik, jele, hogy alkalmas, ellenkező esetben nem alkalmas és mással kell kicserélni. Széttagolván az állatot, az áldozó levágja a füleit, tüdejét, szívét és beleit, megmossa vízben, és a tűzhelyen külön bográcsban főzi. Midőn a kazán forni kezd, annak tartalmát külön edénybe önti, részét pedig a tűzbe veti, a hová egyszersmind egy kevés kenyér, tojás, só, szóval mindenből vettetik egy kevés, a mit a votjások az áldozathoz hoztak, a többi rész pedig, valamint a csontok, a kutyáknak dobhatnak. Ha a tűz füstje magasra száll, akkor az áldozat kedves az istennek; ha a kutyák az oda dobott csontokon marakodnak — az is jó jel. Egy másik kazánban fő a levágott marha húsa, a bőrét pedig vagy a tűzbe dobják, vagy a táltos megtartja magának. Azon egész idő alatt, míg a hús a kazánban fő, mind a tunó, mind az összes jelenlévő votjások térden állva könyörögnek Keremethez, ezenkívül a tunó az áldozat oka alkalmából külön imádságot mond. Mikor a hús megfőtt, mindnyájan hozzá látnak a föláldozott állat húsa elköltéséhez, a maradékot pedig haza viszik. A votjások hite szerint a Keremet tiszteletére levágott egy állat sem hal meg, hanem élve eljut az elsőnek lakására.

Részleges áldozatok Keremet tiszteletére valamely házi szerencsétlenség, példáulul valamely családtag megbetegedése alkalmából szoktak tartatni. Ilyenkor a votják megkérdi a tunótól: mit kíván Keremet? A tunó megnevezi az állatot az áldozathoz, mely rendesen nem azonnal, hanem néha nagyon is hosszú időre elhalasztva tartatik meg. Ilyenkor a votják csak fogadást tesz Keremetnek; néhány rézpénzdarabot vesz s piszkos rongyba göngyöli e szavakkal: «e pénzen Keremet lovat veszek neked, te pedig adj a betegnek életet»; ezután ugyanazon rongyba néhány ezüstpénzt takar, s ezt mondja: «ezüsttel ékesítem a lovad sörényét»; végre a rongyba lisztet hint e szavakkal: «sütünk neked kenyeret, csak adj a betegnek egészséget». Ezt a rongyocskát a maga tartalmával együtt fölaggatják valahol a mennyezetre, vagy a fedélre, s ily tárgyak némely házban tizre, sőt többre is fölgyúlnak.

Ha a beteg szenvedése nem akar szűnni, az világos jele annak, hogy az áldozatot elengedhetetlenül követeli. Ilyenkor a votják útnak indul a falvakba és vásárokra, kikeresése végett a tunó által megjelölt színű lónak. A ló ára itt számításba nem jön. Maga

a könyörgés előtt a gazdasszony kovásztalan kenyeret süt, s mielőtt a sütőkemenczébe tenné, különféle pettyekkel föl is czifrázza. Azután a votják tojást, sőt és kenyeret szed elő, előszedi a rongyot is, melybe a följánlott tárgyak vannak, elővezeti a Keremet számára vett lovat, s a tunó-val a ligetbe megy, a hol mindez megáldoztatik a fent megírt szertartások között. Megjegyzendő, hogy a szegény sorsú votjákat Keremet ritkábban háborgatja, mivel tudja, hogy az ilyen halandó nem képes jól tartani. A szegény is ígér, de vagy nem áldoz, vagy ha igen, rászedi Keremetet, ló helyett bárányt vagy malaczt áldozván neki. Ez utóbbi esetben rendesen nem viszik az állatot a ligetbe, hanem megfojtják otthon, minthogy különben Keremet megismerné az állat hangjáról, hogy ló helyett mást adtak, és még jobban megharagudnék. Még a vagyonsbak is gyakran rászedik Keremetet, juh helyett nyulat, lud helyett valamely kis madarat adván, mikor aztán áldozat bemutatásakor a votják rendesen így szól: «nesze neked Keremet egy lud», holott nem azt áldozott neki, de hát Keremetet mindig rá lehet szedni.

A jó istennek a votjások a magok imádságait az áldozó pajtában (kvála) végzik, melyről fentebb emlékeztünk. E pajtában a pogány votjások némelykor egy kecskefőt ábrázoló jelvényt, vagy szárított fogolyfőt helyeznek el kosárban letakarva. Részleges áldozatokhoz ritkán hívják meg a táltost, hanem ennek szerepét a nemzetség legöregebbje viszi. Inmárnak rendesen kenyeret, pálinkát és valami kisebb fajta állatot áldoznak. Nagyobb áldozat-marhát részleges áldozatoknál nem áldoznak, mert a kegyes Inmár mindig megelegszik a kisebbekkel is.

A család feje leöli az állatot, s húsát megfőzi a tűzhelyen, ugyanő olvassa az imádságokat a «vorsud» vagyis bálványjelvény előtt, míg a többi családtagok ugyanekkor Inmárhoz jó aratásért, a házi állatok megtartásáért stb. könyörögnek. Könyörgés után a kenyér, hús és sör az ájtatoskodó család által elköltetik. Ily részleges áldozatok gyakran tartatnak, de ritkán áldoznak meg állatokat, hanem rendesen csak azt, a mit reggelire el lehet költeni, u. m. kenyeret, kását, bélest, méhsört stb. Némely áldozatoknak úgyszólván különleges jellegök van, például a méhészek szerencsés méhészetért tarka harkályt, mint a méhek nagy pusztítóját, áldoznak.

Közkönyörgések a jó isten tiszteletére csak ünnepeken tartatnak. E könyörgések rendesen külön pajtákban (budzim-kvala nagy pajta) végeztetnek. E lakatlan pajta egészen olyan, mint a minők minden gazda udvarán találtatnak. Csakhogy e pajtában külön kis szenthely (цридѣлецъ) is van, melyen tűzhely van hamuval s a megáldozott állatok csontjaival. Ily pajták nem találtnak minden faluban.

A nagy pajtában tartandó áldozattételre táltos is hivatik, a ki «budzim-kvala-utis», vagyis a nagy pajta gazdája nevet visel. Áldozat, könyörgés azon módon teljesítettnek, mint a részleges áldozatokon. Az áldozó marha mennyisége mindig jelentéktelen. Az áldozó táltos minden ünnepnek megfelelően külön könyörgéseket mond. De a jelen időben némely ünnepek nem bírnak többé a votjákoknál azzal a jelentőséggel, melylyel egykor kétségtávol birtak, úgy hogy azok idején nem végeztetnek külön könyörgések, s csakis diszlakomákra szolgálnak alkalmas ürügyül. Ugyanily czélból a votjákok néha külön ünnepeket is rendeznek a szokásosokon kívül, a pogány votjákok pedig a keresztényen nagy ünnepeket is megülik, például a karácson, husvétot stb.

II.

Midőn Pallas a votjákoknál utazott, a votjákoknál négy főünnepet talált egy évben, ú. m. az új évet (budsim-nunal), mely összeesik a mi nagy hetünkkel; a tavaszi ünnep (tulis-nunal) a gabnaneműek bevetése után, mikor Föld-anya-hoz könyörögnek; szénatakarás-ünnep (vissesko-nunal): ez ünnep alkalmával a votjákok szép időért és munkabeli könnyítésért esedeznek, áldozásul pedig tarka harkályt áldoznak; és az aratás utáni ünnep (Keremet-nunal). A jelen korban a votjákoknak ennél sokkal több ünnepeik vannak. Így ünneplik a tavasz-kinyíltát, mikor a folyóvizek a jégtől megtisztulnak (ekalyani = jégtakarodás); a tavasziak elvetésének ünnepe (girüni kučkon). Végezetül késő ősszel, szeptember végén, az éjszakai votjákok a minden mezei munkák bevégzését ünneplik (sürlütni). A nőknek szintén megvannak a magok ünnepeik. Ilyen a šort-liskon, mikor a nők a fonalesomóikat, erdélyiesen tukarcsaikat (matring), mosni kezdik, és a diva-čužani nevű, mikor a nők a vászon fehérítéshez fognak. Ezen-

kívül a nem keresztyén votjások együtt ünneplik még a keresztyén-ünnepeket is, az újesztendőt (vily-ar); vízkeresztet, husvétot (budzim-nunal = nagy nap), Szt-Háromság-vasárnapot, Mária fogantatását (ejadi-kuston), Péter-napját (Kvár-sur = leveles sör, mivel ilyenkor az áldozat-sör alá zöld faágakat raknak). A keresztyén votjások viszont a nem keresztyénekkal együtt megtartják a pogány-ünnepeket is.

A votjások ünnepei könyörgések- és áldozattételekkel kezdődnek, melyekről immár fentebb szóltunk, s eltartanak három-öt napig, egy hétig ahhoz képest, a mily gazdag a község, s meddig tart a kumiškában, sör- és méhsörben. Rendesen az egész ünnepidőt lakmározással töltik kora reggeltől késő éjszakáig. Ekkor a votjások lóra ülnek, kezeikkel összefogóznak, és a magok kedves «oj-do, oj-du-du»-jokat dalolva czéltalanul barangolnak a faluban, miközben a férfiak a férfakkal, asszonyok asszonyokkal, leánykák leánykákkal külön-külön kört képeznek. Hogyan folyik le a vendégség (áldomás), arról volt már alkalmunk szólni.

A pogány-ünnepek között különös figyelmet érdemel a Šajtán kiűzésének ünnepe, mely a nagy héten, vagy mindjárt karácsony után szokott megtartatni, a szerint, a mint a táltos az időt kitudi. A votjások meg vannak győződve, hogy ha Šajtánt a falvaikból kiűzték, többé nálok nem jelenhet meg, és csakis az emberek gonoszsága és szófogatatlansága következtében hathat be Šajtán újból esztendő végével a votják lakásokba, hogy a szegény embert bűnbe ejtse; azért minden évben szükséges őt kiűzni, nehogy sok bajt csináljon. Az ördög-űzés ezen eredeti módja még maig is makacsul tartja magát a malmüzszi és jelabuga kerületi votjásoknál s a glazovi keresztyén votjások is csak nem régen hagyták el.

Az ünnep készülődésekkel kezdődik. Két héttel előbb a falubeli patak mellett öreg és fiatal votják nők a patak hosszában egész sor konyhácskát állítanak kumiška-főzés végett, s minden család főz legalább 10 veder kumiskát, ezután a férfiak négy nappal az ünnep előtt falusi gyűlést tartanak, s megkerdik a tünótól, minő színű állatot kell áldozni Keremetnek, a mivel ez, mint már említve volt, gyakran visszaél, mert meghagyásait áthágni nagy bűnnek tekintik.

A tünó előző nap, vagy mindjárt a gyűlés napján, a ligetbe megy s megkérdezi Keremettől a kívánságát. Az áldozat-marha

színével egyezőleg a tűnő a liget közepén levő fenyőfához erősített ládikába (ez a Keremet akaratnyilvánításának a helyisége) ugyanolyan színű rongyot tesz, elhitetvén az együgyű votjakkal, hogy azt maga Keremet tette a ládikába. Végezetül a táltos megjelenik a közgyűlésen, s kinyilatkoztatja, hogy Keremet ökröt, vagy lovat óhajt, például fekete színűt.

Az előkészületek bevégezödvén a votjások déltájban egybe-
gyűlnek a ligetben és az áldozathoz fognak. A szertartások itt is
ugyanazok mint más könyörgéseknél. Könyörgés végeztével a
votjások visszatérnek lóháton a faluba, a hol aztán az öregek
megállapítják a rendszabályokat, melyek szükségesek Šajtánnak a
faluból való kiűzésénél, és hogy melyik háznál kell a dolgot kez-
deni. E tanácskozás nem ritkán iszonyú lármával és civódással
végződik. Végre a votjások lovaikat a kerítéshez kötven, ostorok-,
lánczok-, botokkal és meggyujtott szövétnekekkel fegyverkezve, mely
utóbbiaktól Šajtán különösen nagyon fél, és fülhasgató kiabálás-
sal elkezdik a ház minden zugát és ajtaját döngetni, azután az
útczára futnak, erősen döngetik a kapuikat és a kikergetett Šajtán
után köpködnék. Minden más házból szintúgy üzik ki Šajtánt.
Mikor valamennyi házzal készen vannak, lóra ülnek, sorba álla-
nak, és ostoraik- és botjaikkal mindenfelé fenyegetödzve ugyanoly
ordítózással vonulnak végig az útczán az utánok szaladó gyermek
sereggel együtt. Vége lévén e nyargalódzásnak, fegyvereiket mind-
nyájan eldobják a falun kívül, még egyszer szemébe köpnek Šajtán-
nak, s erősen hiszik, hogy most már Šajtán ki van üzve a faluból,
s valamely más faluban húzza meg magát, honnan ugyanily mó-
don fogják majd kizavarni. Šajtán kiűzését ezután nagy ivással
végzik be.

A keresztyén votjások a magok ünnepeit némileg máskép
ülik. Nagy ünnepeken, karácsony- és husvétkor, mindenik köteles-
ségének tartja gyertyát vásárolni és templomba menni.

Az istenszolgálat végeztével minden votják közkönyörgést
végez és haza megy lakmározni. Ekkorára a háziasszony már meg-
terítette az asztalt és nagy kancsó kumiškát tesz reá. A házigazda
tészta-süteményt vesz a kezébe, magának metsz egy szeletet belőle,
a többieknek pedig csak apró falatkákat ad. Minden családtag előtt
külön ivócsésze áll, és a házigazda mindeniknek tölt bele a nagy
kancsóból. De inni még most senkinek sem szabad mindaddig,

míg a családatya a legkedvesebb fiát avagy leányát kezén fogva nem megy a ház bejáratához a kumiska csészével és kenyérfalattal; hol aztán Inmárhoz könyörög a mindennapi kenyérért és egészségért családja részére. Visszajöven a családatya a házba, asztalhoz ülnek és esznek, a minek végződttével a családatya a szomszédokhoz megy lakmározni, a kiskorú gyermekeket odahaza hagyván gyakran a szerencse játékszereiül. Nem ritkán történik, hogy az atya vendégségbe merülve egészen megfeledkezik a gyermekeiről, a kik éhen szomjan maradnak, míg valaki történetesen arra járván, a gyerekek sirását hallva be nem megy a házba és enni nem ad nekik . . . s ez így eltart néha két hétig is.

A halottakért való emlékezések (torok) kétfélék: magánosak és közösek. Az elsőket egyes családok tartják elhunyt tagjaikért s nem előbb, mint mikor az elhunyt a rokonok valamelyikének megjelent álmában. A közemlék-ünnepet nagy csütörtökön, a nagy héten és Semik napján szokták tartani. Az emlékünnap napján a család minden tagja azon házba gyülekezik, melyben az elhunyt életében lakott. Az asztalra kumiskát, sört és bélest raknak. Ez ünnep szertartása abból áll, hogy valamennyi jelenlévő tölt magának a kumiskából a maga ivóedényébe és arczczal éjszak felé fordul, ezután a nemzetségfő könyörgést mond, melyben arra kéri Inmárt, hogy a megboldogult hamvainak engedjen enyhe nyugalmat, világos lakást (tyuna juggit) s megtudakolja azt is, minő helyzetben van a néhai. Imádság végeztével az azokat elmondó veszi a legfelső bélest és kumiskába mártva a kutyáknak dobja. Ha azok azt megeszik — jele, hogy a megboldogult más világon vigan s boldogan él, és az összes jelenlévők lakomához ülnek, melyre meghívják az elhunytat is. Ha a kutya a neki odavetett bélest ott hagyja, akkor az azt jelenti, hogy az elhunytnak másvilági élete nagyon nyomoruságos és mindnyájan nagy búbánattal térnek haza.

A keresztyén votjásoknál az ily megemlékezések egy kissé másképen esnek meg. A küszöbre teknőt tesznek meggyújtott viaszgyertyákkal; apróra vágott bélest tesznek bele, ezt tehénvajjal leöntik, s Inmárhoz könyörögnek. Ezután mindenki eszik belőle egy falatot, a többit pedig a kutyáknak vetik. Némelykor e megemlékezések még másképen is történnek. A szüleiről emlékezni akaró, az udvaron lévő apró marhából magához vesz egy

tyukot, a patakhöz megy vele s az elhunytak tiszteletére leöli e szavakkal: «ne haragudjatok szüleim, hogy nektek csak vért adok!» Azután haza viszi a tyúkot, és az a családi asztal egyik fogását alkotja. Oly helyek, hol a holtak tiszteletére áldozatállatokat ölnek, nem csak minden pogány faluban találtak, hanem gyakran még keresztyén falvakban is.

Érdekes a könyörgések tartalma is, melyekkel a votják a maga istenségeihez szokott fordulni. E tekintetben két igen jelentékeny közleménnyel birunk, melyek elsejét 1838-ban Herzen gyűjtötte, a másikat pedig 1869-ben Čečegow.

Lehetetlen a figyelemnek az első és második között létező különbségre nem irányulni. Kétségtelen, hogy a votják imádságok tisztán nemzeti könyörgések jellemével bírnak, és szájról szájra, nemzedékről nemzedékre átszállván, az idő és helyi viszonyokhoz képest mind külső alakjuk, mind tartalmokra nézve változásnak vannak alávetve. Így az 1838. évi közleményben a könyörgő csak is a napi szükségek teljesítéséért könyörög, szóval sem emlékezvén meg arról, a mire csak jelképen van mintegy rámutatva ez áldozatkori könyörgésekben («mi neked aranyszörű ökröt adunk»). E könyörgések tartalomhiányát maga a könyörgő is elismeri («uram, mi keveset imádkozunk, intézd el te magad, mi keveset tudunk, s keveset beszélünk»). Ezenkívül a régi imádságok csak anyagi tárgyú kérésekre szorítkoznak, melyek ábrándos alakot öltenek (hogy egy szemből 77 kalász legyen, a kazal az égig érjen, hogy a ló feje arany legyen, stb.). Ellenben a későbbi Čečegow-féle imádságokban a fentebbi anyagi dolgokon kívül más szellemi szükségletekről is van szó, ú. m. a gonosztól és szerencsétlenségtől való megszabadulásról, a gonosz szellemektől való megoltalmaztatásról; ugyanott találkozunk még békességet és boldogulást és a büntől való menekvést tárgyazó imádságokkal is; de legnevezetesebb különbsége az új imádságoknak a régiektől abban nyilatkozik, hogy itt már Isteneknek a vett jókért való hálaadással is találkozunk («köszönjük úr isten, hogy jó időt, jó rétet adtál, s lehetővé tetted nekünk jókor boglyába raknunk a szénát»).

Fejletlen népek vallásos nézetei, valamint általában létök más fejlettebb műveltségű szomszéd népek átalakító hatásának vannak alávetve. Mi a votjákokat illeti, nem egyszer látók, hogyan alakultak át a votjákok ősi intézményei és vallásos szertartásai a keresz-

tyénség és oroszok szomszédsága következtében. Így az imádságokban történt változtatásoknak is ugyanezt lehet főokául tekinteni. Ily ujitásnak tekinthető egyebek közt a csodatévő Miklós tisztelete is, a kit a pogány votjások egyaránt tisztelnek a magok istenségeikkel. Így nagy böjt idején minden évben több ezerre menő keresztyén és nem keresztyén votjások jelennek meg a szarapuli, malmüzi és jelabugai kerületekből a Káma vize mellett fekvő Berezovka faluban, az ottan találtató Sz. Miklós csodatevő képének tisztelete végett. Szintily buzgón látogatnak minden e szent nevét viselő szentegyházat; a keresztyének részt vesznek az isteni tiszteletben, a nem keresztyének pedig gyertyákat állítanak a kép elibe, és térden állva kereszttetés nélkül hajlonganak. A jelabugai votjásoknál ezenkívül olyan szó hagyomány is létezik még, hogy Miklós az oroszok iránt való szeretetből Berezovka faluban telepedett meg, de az ő három fiatalabb «Buld» nevű testvérei — a votják nép pártfogói — votják falvakat választottak magoknak lakhelyökül; azért a votjások emlékezetet haladó időktől óta minden harmadévben a nép roppant özönlése mellett az Ó-Zjum nevű helység melletti erdőben a legöregebb testvérnek, — Adrianova faluban pedig a középső Buld testvérnek áldozatokat tesznek. A legifjabb Buld tisztelete aránylag nem rég alapított meg a jelabugai kerületbeli Varziatcün falu vidékén a következő alkalomból. 1826-ban az azon vidékbeli táltosok és segédjeik kijelenték, hogy a legifjabb «Buld» megjelent a varziatcüni hegyen és itt szándékozik végleg fölütni a tanyáját. Erre legott minden votják faluba hírvivők küldettek és a varziatcüni hegyre csakhamar megszámlálhatlan serege özönlött a votjásoknak a jelabugai, szarapuli, urzsumi és malmüzi kerületekből. Ez időtől fogva az egybegyülekezett nép határozatából megállapított, hogy minden harmadik évben egy hétig tartó áldomást tartanak, a legifjabb Buld tiszteletére áldozván minden házi állatfajból.

Szintigy terjedett el a votjásokhoz az orosz népnek az erdei és házi manókról, boszorkányok és szemmelverőkről való hiedelme, melyek a nép szemében különös babona-vallásos jelentőséggel bírnak. Ez orosz babonák oly mélyen gyökereznek a votjások meggyőződésében, hogy ennek folytán minden lépten-nyomon szükségesnek látják óvakodni a tisztátalan szellemektől, lehető találkozás esetére. E babonás hiedelmet nem taglaljuk, mivelhogy

az oroszoktól kölcsönvéve a votják nép különlegességét nem képezik.

Nem egy finnolog azon nézetnek adott kifejezést, hogy a votjákok pogány vallása azoney a cseremiszek vallásával. Erre főleg az szolgáltatott okot, hogy ott, hol közvetlen szomszédságban élnek a cseremiszekkel, a mindennapi sűrű érintkezés következtében a votjákok mint gyöngébb elem, könnyen összeolvadnak a cseremiszekkel, elfogadván egyszersmind ezek vallását és szertartásait is annyira, hogy aztán az ilyenek magok is úgy tudják s ehhez képest azt mondják, hogy a votjákok és cseremiszek pogány vallása azoney. De a dolog nem így áll. Ugyanis a hol csak a votjákok nincsenek közvetlen érintkezésben a cseremiszekkel, vallási kultuszok élesen különbözik a cseremiszekétől. Azért mi e helyütt főleg a glazovi, szarapuli, és jelabugai votjákok vallásos nézleteit vázoltuk, mint a kikre a cseremiszek befolyásának alig lehetett helye.

A cseremiszek vallása összehasonlítva a votjákokével, általában azt mondhatni, kidolgozottabb, összefüggőbb, hitregészetök határozottabb. Isteneiknek a magok tartózkodási táján saját lakhelyök, családjok, udvaruk van külön szolgálkkal és hirnökökkel. A szolgák végrehajtják az istenek meghagyásait, ú. m. jutalmat vagy büntetést visznek az emberekre, a hirnökök pedig értesítik az isteneket az emberek szükségéről. Az elsőkhöz tartoznak a pujorše-k és piamparok, a másodikhoz pedig a vitnyaré-k, šukčé-k és serlatüz-ök. Az összes istenek a Jumo-Kuruž mindenható uralkodó főistennek a családját képezik, a ki a mindenség és az ember alkotója. Minden istenség, valamint neki minden szolgálja és hirnöke külön áldozatokban részesülnek fontosságuk és hatalmuk aránya szerint.

De ezenkívül még egész serege van a földi istenségeknek. Ily külön istenségeknek tartatnak: Kara-Jumo a szántóföldek istene, Šeská-Jumo a gyümölcsök istene, Kandé-Jumo a gabnaneműek istene, Mujks-Jumo a méhek istene, Bolek-Jumo a barmok istene s a ki minden munkára és Agun-Kugüzja jó szellem a gabna-száritóra ügyel. A votjákoknál mindezen istenségeknek egyetlen isten-asszony Mumu-Kalycina felel meg. Vannak ezenkívül még a cseremiszeknél különféle alkalmakra is számos istenségek, míg a votjákoknál nincsenek. Ilyen Jumo-ergije-pjurut gyermek-adó és

Aš-Jumo, a ki a gyermekek születésénél van jelen, Kugurnya-Jumo a hét istene, Kugeče-Jumo a nagy nap = husvét istene.

Ez istenségek mindenikének megvan a maga külön tartózkodási helye, háza és udvara, kifogyhatatlan éléskészlete, drága ruhái, lovai, madarai stb. Vannak szolgálók és hírnökeik, kinek-kinek a méltósága szerint.

Mind e jó istenségeken kívül tisztelik még a cseremiszek a gondviselő szellemet Bačeval-šukče, ki a votják Saltán-dis-nek felel meg és az embernek az ördög incselkedéseitől való megoltalmazójának tartatik. Egészen hasonló szererepe van még a cseremiszek vallásban Šočen-abanak, a ki a csecsemőket ápolja születésük napjától kezdve.

A gonosz istenek között legfontososabb Čibulat vagy Kurok-kuguzja. Ennek áldozatához a cseremiszek nem fognak előbb, mint míg el nem látták magokat jó előre šorbával (hirtelen erjesztett sör), fürdőbe mennek s ünnepi ruhába öltözködnek. Azután rozslisztból kovásztalan kenyeret sütnak az áldozathoz, melybe egy ezüst pénzdarabot dugnak. A lovakból vagy ökrökből álló áldozat ligetben tartatik folyók vagy tavak mellett, melyben oly fa találtatik, a hol Čibulat szeret tartózkodni. Az utóbbinak ezen kívül családja van és neki alárendelt szellemek: 1. Piambor, a kinek ugyanoly áldozatot mutatnak be mint Čibulat-nak. Piambor-nak ezek a szolgálói: Boduš, Užeduš, Azren és Pi. Tyukot, ludat, kacsát áldoznak neki. 2. Šürt és 3. Vodž, kiknek Užedž és Azren-jeik vannak. Az elsőknak nyulat, a másodikoknak tyukot áldoznak. 4. Masznik, kinek ludat áldoznak. 5. Kapka-oról — Čibulat ajtónállója, — Čibulat-ot a cseremiszekkel szomszédos votjákok is nagyon tisztelik.

A cseremiszek gonosz istenek közé Keremet is tartozik, a ki egészen megfelel a votják Keremet vagy Šajtánnak. Csakhogy a cseremiszek Keremetnek családja is van, a mi a votjáknak nincs. Ez utóbbihoz tartoznak: 1. Piamor, a kinek Užediž és Arzen-je van. 2. Šürt és 3. Bodoš. Ezenkívül Keremetnek megvannak a maga saját Užediž és Arzen-jei.

A Keremetet illető hitregészeti hiedelmek a kazáni és viatkai cseremiszeknél különbözők. Az első, mint tudjuk, Keremetet Jumo ifjabb testvérének tartják, a ki kevélységből ugyanazt akarta mívelni, a mit Jumo. Így, midőn Jumo a földet megalkotta,

megparancsolta a végnélküli vizeken gácsér képében evező Keremetnek, hogy a tenger fenekéről hozzon föl tengerfenéki földet. S csakugyan Keremet leszállott a tenger fenekére és hozott is föl földet onnan, de nem adá át mind Jumónak, hanem egy részét megtartá a szájában. Midőn Jumó a kapott földre ráfuvallott, s azzal a vizeket beborította (kezdetben mindent víz borít vala), Keremet is kiszórta szájából a földet. A hová Jumó szórta a földet, ott gyönyörű síkságok, legelők és erdők támadtak, a hova pedig Keremet hányta a magáét, ott hegyek és kopár sziklák keletkeztek. Ismét más izben, midőn Jumó a kövekből véd szellemeket alkotott, súlyos kalapáccsal verdesvén reájok, a miközben a kiütött szikrák véd szellemekké változtak, Keremet azalatt, míg Jumó aludt, ugyanazt akarta csinálni, de a Keremet kalapácsütései alatt a támadott szikrákból nem jó, hanem gonosz szellemek támadtak. Midőn Jumó az embert alkotta, Keremet megint beleavatkozott. A déli cseremiszek értesítése szerint, midőn Jumó az első embert teremtette, és a lélek alkotása végett más helyre ment, a megteremtett test mellett oltalom végett fekete kutyát hagyván, Keremet nem késett fölhasználni a Jumó távollétét, és hogy az ebet részére hódíthassa, mely az ember testét őrzi vala, oly ropant hideget támasztott, hogy a kutya majd hogy el nem veszett bele, s így aztán, midőn Keremet az ebet sűrű szőrrel ellátta, tehát ez csupa háladatosságból Keremetet a testhez eresztette. Most Keremet ráköpött az ember testére, a mivel beleültette egyszersmind a bűn kezdetét. A Keremet tiszteletére vonatkozólag a kazáni cseremiszek a következőt beszélik. Midőn az emberi nem elszaporodott és szétoszlott néhány nemzetségre, Jumónak szándéka volt minden nemzetségnek külön vallást adni, mire nézve minden nemzetségfőnek megparancsolta, hogy egy bizonyos napon gyűljenek össze nála. Hanem Keremet emberi alakot öltvén magára, a gyűlésre siető cseremisz főnököt eltartóztatta, és addig tartotta őt beszéddel, hogy a cseremisz főnök elmulasztotta a kitűzött határidőt. Ezután a cseremisz főnök búcsut vevén, Jumóhoz sietett, hanem az úton egy másik nemzetségi főnökkel találkozott, a ki értesítette, hogy «Jumó már mindenkinek szétosztotta a maga vallását, minthogy pedig te nem jelentél meg a Jumó parancsára, hanem inkább Keremetre hallgattál, most neked Jumó azt parancsolja, hogy tiszteld hát Keremetet». Ekkor Keremet vadkacsa

képében az erdőből előröpült s rákényszeríté a cseremisiz nemzet-ségfőt a maga tiszteletére, s ez idő óta kénytelenek a cseremiszek Keremetnek isteni tiszteletet teljesíteni.

A viatkai cseremiszek azonban Keremetet egészen más alapon tisztelik. Az ő előadásuk szerint Keremet eleinte egyszerű kóborló ember volt. Ez a kóborló az erdőkön kujtorgott és a cseremiszeknek sok bajt okozott. Ez utóbbiak tehát tanácskozást tartottak, s elhatározták, hogy megfogják s megölik a rablót. Kérésére sokan indultak, ki fejszével, ki ésóval, ki vastag doronggal, stb. Egyszer sikerült is nekik megfogni a tekergőt s az egyik hurokot is vetett a nyakába, de a tekergő mégis elmenekült. Most a cseremiszek üzőbe vették s midőn egy nagy folyóhoz jutott és sehol se rejtőzhetett el, hirtelen a folyóba veté magát a hurokkal együtt, melyet nem volt ideje magáról levenni: «Ha ti engem így akartatok kivégezni, jó, hát a vízbe halok, hanem ezután nektek ördögötök lesztek!» A cseremiszek csak ennyit hallottak. A nyakába vetett kötél sokáig volt még látható a víz színén. Elvesztvén őt a cseremiszek szem elől, kiáltozni kezdének: Keremet, Keremet (szószerint kerem = kötél, et = ed a személyes rag vagyis: «a te köteledd»). Ez időtől fogva a szökevény ördöggé vált és Keremet nevet kapott. Keremet három napig feküdt a vízben, a negyedikén pedig elkezdette a cseremisiz házakat kerülgetni. Ugyanazon házban, a melybe ment Keremet, csakhamar megjelent csudatévő Sz. Miklós is ősz aggastyán alakjában, s kérdezé az öreg házi gazdasszonytól: «Nem jött-e tehozzád egy fiatal ember?» «Nem, nem jött ide», felelé az öreg asszony. «Már hogy ne jött volna, miért rejtegeted az ördögöt magadnál, a ki az éléskamrában bújt el? ezen tettetédért tehát mától fogva hadd gyötörjön, s élj vele együtt» ezt mondva eltűnt. Ekkor Keremet kijött az éléskamrából és így szólott: «Jól tetted anyus, hogy el nem árultál, mert akkor az engem üzőbe vett volna. Most pedig légy nekem barátommá; főzz nekem košt-ot (vérleves) és tyukot.» Az asszony jól tartotta Keremetet; ez azután az erdőbe ment. Erre nem sokára megbetegedett az asszony s álmában Keremetet látta, a ki így szólott hozzá: «ehetném, küldj nekem egy gácsér réczét az erdőbe, és egészséges leszsz.» Így vette rá Keremet a cseremiszeket a maga tiszteletére az erdőben. — — — — —

A cseremiszek és votjások vallása között a szerint, a mint közelebb vagy távolabb laknak egymáshoz, több-kevesebb, néha jelentékeny különbségek találhatók. Nagyobb a hasonlatosság, mely a cseremiszek és votjások vízben és erdőben tartózkodó istenségei között van. A cseremiszek Tengesz-Jumó-ja (tenger-isten) egészen egyezik a votjások Bu-Murt-jával. De ezenkívül a cseremiszek fogalmai szerint minden folyóban és tóban lakik egy hab-szellem, Bogoš, a kinek kártételei nem jelentéktelenek. Erdei istenségek tekintetében a votjások tovább mentek a cseremiszeknél. Az első az erdőt három hatalmas istenséggel népesítették be, kiknek nevei: Alina, Nulez-nuna és Albast, míg a cseremiszek hiedelme szerint az erdőben (valamint a vizekben is) a jelentéktelen Bogoš lakik Torvatis társával együtt. Bár a cseremiszek Bogoš szinte rémitgeti néha a cseremiszeket az erdőben és eltéveszteti velök az utjokat, de ez esetben elég a lábbeliöket egyik lábukról a másikra húzni és Bogoš minden incselkedésének vége szakad. Utóbbi magában véve oly jelentéktelen, hogy a cseremiszek még csak tiszteletet sem tanusítanak iránta. Ezenkívül a cseremiszek fogalmai szerint a föld kerekiségén számtalan serege létezik még mindenféle jó és rossz szellemeknek, a kik a mezőket, tanyákat, szuszékokat, házakat, ólakat stb. tartják elfoglalva. Vannak közöttök férfi- és nőnemű szellemek pl.: Surtle-Kuguza (házi leány) és Surtle-Kuba (házi asszonyka), Pokšem-Kuguzja (fagyos nagyatys), Pokšem-Kuba (fagyos nagyanyus) stb. A votjásoknál azonban a házi istenek vagy penatok szerepét az egyetlen Voršud tölti be. A sírontúli élet tekintetében mind a votjások, mind a cseremiszek hisznek a lélek halhatatlanságában, és a jövő életet nem sokban tartják különbözönnek a mostanitól, azaz ott szintén lesznek nők, család, gazdaság és különféle foglalatosságok. Ezzel egyezőleg cseremiszek úgy mint votjások a halottal szintén tesznek a sírba minden a gazdasághoz megkívántató tárgyakat. Halál után minden cseremiszek megjelenik ítélre (Kiašat-tor a legelső halott előtt), a ki némelyekhez könyörületes, másokat pedig az e földön elkövetett gonosz cselekedeteikért forró szurokkal telt kazánba küld. Ehhez a Kiašat-tor-hoz a cseremiszek halotti tor alkalmával könyörgéseket intéznek és áldozatokat mutatnak be, míg a votjások ilyenkor Inmárhoz esedeznek.

Az ugor népek közül, melyek közé a magyar nemzet is tartozik, mint ez ma már nemcsak külföldön, hanem itt belül a magyar hazában is minden gondolkozni szerető ember előtt el van ismerve, pogány vallását a következő népeknek ismerjük, u. m. a voguloknak, melyet Hunfalvy Pál alapvető nagy művéből: *A vogul föld* ismerünk; a mordváknak, melyet nekem volt szerencsém a tekint. Akadémia 1877. ápril 16-án, 1880. márcz. 1-én és 1880. november 2-án tartott ülésein fölolvastott értekezéseimben ismertetni; a finnek, vagyis szuomiaknak, melyet a *Kalevalából* az én fordításomban meríthetni, végre a votjakok és cseremiszeknek, melyek jelen fölolvásásom tárgyát képezik.

Mind e pogány vallásokra helyesen ráillik Ovid e verse: *facies non omnibus una, nec diversa tamen, qualem decet esse sororum.* Közös vonásokat mindegyikben egyaránt találunk, de azért mindeniknek megvan a maga külön egyedisége, egészen úgy, mint midőn ugyanazon szülők több gyermekei hol egy, hol más vonással ütöttek a közös szülőkre, s ehhez képest egymáshoz többé-kevésbbé hol hasonlítanak, hol különböznek ahhoz képest, a mint az illető testvér az apához, vagy anyához hasonlít jobban.

Az itt elszámlált rokonnépek pogány vallásai közül a pogány magyarok vallásához leghasonlóbbnak találtam eddig a mordvinok vallását, melynek nem egy vonása a magyar népnél még maig fenmaradt babonákkal annyira egyezik, hogy ily körülmények között egyszerűen lehetetlenségnek tartom azokat pusztán véletlen találkozásnak, a vak eset játékának tulajdonítani, daczára azon körülménynek, hogy az emberi elme az emberiség gyermek- és ifjuskorában gyakran roppant idő- és térbeli távolságok által elkülönítve, mintegy ösztönszerűleg ugyanazon intézmények fölfedezésére vezetett, s ehhez képest az ősnépek többé-kevésbbé egyező vallást követtek, egészen egyező vad intézmények közt éltek, ugyanolyan szerszámokat s fegyvereket készítettek s használtak, elannyira, hogy nem egy archæologiai ősrégi tárgynak, melynek készítése és használata módját a fölfedezők ma már kitalálni sehogy sem tudták, — az Amerika fölfedezése óta fölfedezett vad népektől tudták meg, mint a kiknél e szerszámok és fegyverek mindez ideig használatban voltak; mindezek daczára, mondom, mégis vannak a rokonnépek mythológiáiban oly jellemző részletek, melyek némelykor a legheterogenebb népek vallási szokásai-

nak általánosságban való jókora egyezése mellett is a részletekben, egyikétől eltérő, másikéval pedig teljesen egyező jellegökkel határozottan arra vallanak, hogy egy ezektől különböző más csoportba, más rokonnépekébe tartoznak, s ezek között is egyikhez vagy másikhoz legközelebb állanak, s azon egy eredet mellett tanúskodnak; s ime ilyen azon egyezés, mely a magyar nép babonái és a mordvin nép pogány vallása között létezik, a mi azonban nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy a leginkább egyezőn kívül más rokonnépek pogány vallásában is igen lényeges egyező vonásokat ne fedezzünk föl. Mindezeket itt ezúttal főlemlíteni már csak a hely szűk volta sem engedné, azért én ezúttal csupán csak azon egyező vonások egybeállítására szorítkozom, melyek a votják, mordva és magyar nép szokásai között még máig is élnek, s így észlelhetők is akár a magyar nép babonáiban, akár egyéb intézményeiben, s mint ilyenek, közös eredetre vallanak.

*   *   *

Így jelen értekezésemből azt látjuk, hogy a votjakok a gonosz szellemet hívják hol Keremetnek, hol Šajtánnak, s mivel a gonosz szellemtől jobban félnek, mint a jóságos Inmár főistentől, tehát inkább ennek mutatnak be áldozatokat, s magát az áldozó berket vagy ligetet is Keremetnek hívják. Mindkét szóval találkozunk a mordváknál is, csak hogy itt Šaitánnak épen nem mutatnak áldozatokat, mint a hogy szoktak akár a «Nagy boldogasszony»-nak, akár a többi fő isteni személyeknek, például: «Napisten»-nek, «Földanyá»-nak, «Vízanyá»-nak stb., és így a szó hiven a maga arab eredetéhez, melyben a «girimet» szó szent helyet jelent, csakis az áldozó helyeket és temetőket, mint szintén szent helyeket, hol szintén mutatnak áldozatokat, jelenti, s mint ilyen, minden profan használat alól ki van vonva. A mi Šaitánt illeti, mely szóhoz a magyar «Sátán» szó jobban hasonlít, mint a latin Satanas-hoz, és így szinte származhatik a régi pogány vallásból is, ő legelőször is úgy mint a mordváknál a világ teremtetésekor szerepel, s két csintettel tette magát mindkét nép hite szerint emlékezetessé, melyek közül, a mordva hitrege szerint, az első az volt, hogy a Csám-Páz a főisten köpte nyálból származva, Csám-Páznak segítő társul ajánlkozott, mire Csám-Páz leküldte a tenger

fenekére, hogy onnan az ő neve említésével a világ teremtéséhez szükségeltető fővényt hozzon föl, de ez gőgös lévén, Csám-Páz nevét szántszándékkal nem említette, hanem a magáét, és így két ízben sikertelenül járt, s csakis harmadszor sikerült neki fővényt hozni föl a tenger fenekéről, midőn a főisten nevét fölemlítette, de most sem adta át mind, hanem egy részét visszatartá a pofájában, mely ott egész hegygyé növekedett s Šaitánnak nagy kínokat okozott, mitől csak Csám-Páz szabadította meg, megtudván tőle bajának az okát, s megparancsolván neki, hogy köpje ki a maradékot, miből aztán, midőn kiadta, földrengés, kopár sziklák s terméketlen vidékek támadtak. Mint látók, ezzel a cseremiszt monda csaknem egészen egyezik. A másik csintette az volt, hogy midőn Csám-Páz az embert sárból megalkotta, de még lelket nem ihlett belé, egy percznyi időre másfelé fordulván életadás végett, s az ebet rendelvén a teremtette testek őrzésére: az ebet azelőtt meztelen és tiszta állatot megvesztegette, szörnyű fagyot támasztván, úgy hogy az eb nem bírta kiállani s majd bele veszett. Most tehát látván az eb végső inségét, följánlá az ebnek, hogy jó bundát ad neki, ha megengedi, hogy az emberhez közeledhessék, az eb a végső szükségben beleegyezett. Most Šaitán az emberi testet köröskörül összeköpdöse, a miből betegségek támadtak, nemcsak, hanem a maga álnokságát is belé fuvallá. Mikor Csám-Páz visszatérve mindezt megtudta, a mit lehetett, helyrehozott ugyan, de mindent most már ő sem hozhatott helyre. Innen van az ember hajlandósága mind a jóra mind a rosszra.

Šaitánnak e két ördögös fogásából az elsőegyszerűen azért említém föl, mert ez elég jó bizonyítványa annak, hogy ha nem teljes is az egész, bár valóban keveset különbözik a két rege, mégis határozottan egy közös kútforra, a közös eredetre vallanak. De már a második ördögösség fölemlítését ezen a szintazonkép a mordva hitregével közös eredetre valló egyezésen kívül egy más, sokkal fontosabb, mert bennünket is közelebből érdeklő tény miatt találtam szükségesnek e helyütt taglalgatni, melyből kitünik, hogy a mordva-cseremiszt regének a magyarban is van megfelelője.

Él a magyar nép ajkán egy meglehetősen frivol monda az első emberpár teremtéséről. Még fiatal koromban hallottam, de már jóformán elfeledtem, s csak homályosan élt emlékezetemben.

míg történetesen egy társaságban, hol több jó ismerősök voltunk együtt, s hol én ezt nyilván azért említém föl úgy a hogy tudtam, hogy talán akad valaki, a kinek ez frissebben él az emlékezetében; s jól számíték; ugyanis a jelenlevők egyike, a szellemes és szép tehetségű Szádeczky fiatal történészünk, így adá elő a regét: «Midőn az úristen Ádámot megteremtven, arra határzá magát, hogy társat is ad mellé, Évát szándékozván az oldalbordájából megalkotni, álmod bocsáta rá, kivevé az egyik oldalbordáját, és midőn éppen a nő alkotásához akart fogni, valami más foglalkozása akadt; az oldalbordát tehát, melyet éppen a kezébe vett vala, félre tevő s dolga után látott. Ez alatt a kutya odaszaladt, felkapta az oldalbordát, s elfutott vele. Az úristen ezt észrevévén, boszúsan utána szaladt, el akarta tőle venni a bordát, de a kutyának csak a farka maradt az úr markában s ebből teremtette aztán az asszonyt, Évát, azért az asszonyok oly bolhásak.» Tekintve a magyar népmonda ha nem is trágár, mindenesetre frivol alakját, őrizkedtem volna azt e helyütt fölemlíteni; de a dolognak nem hiányzik a maga fontossága, ugyanis e népmonda se több, se kevesebb, mint a mordva-cseremisiz teremtési hitrege eltorzítása, a mily torzításait az őshazából hozott mondáknak én többet ismerek, még pedig olyanokat, a melyek a rokonnépeknél a magok eredetiségökben létezőkkel leszámítva, a rajtok nálunk történt ferdítéseket annyira egyeznek, hogy ezek ellenére is lehetetlen első pillanatra föl nem ismerni az egyezést. Ilyen az, melyet a Nyelvőr 1873. évfolyama január havi füzeté *Okos leány* cím alatt közölt volt, s melynek a finn népmesék közt a *viisastunut* megokosodott című mese felel meg; ilyen egy a nép ajkán élő, de gyűjteményeinkben folyvást hiányzó «kincstalálást» tárgyazó mese, mely a finn mesegyűjtemény *puhelias akka* = fecsegő asszony című mesének hasonmása, melyeket ezúttal helyszúke miatt nem közölhetvén, más alkalomra tartok fenn. Éppen ilyen a szóban forgó részlet is; ugyanis az előadottakból azt látjuk, hogy mind e rokon népeknek van az ember teremtését tárgyazó olyatén hitnézete, mely a bibliai előadásra sok tekintetben emlékeztet; ilyennek nálunk is kellett valaha az őshazában létezni, ezt aztán nemzetünknek keresztyén hitre tértevel könnyű volt oly embernek, a ki a pogány vallást nevettségessé akarta tenni, átalakítani, de átalakíthatta maga a magyar nép is az emlékezetében homályosan élő hitrege-töredéket

olyképen, hogy az első embert Ádámmal azonosította, de mivel a hitregei visszaemlékezés a magyar nép emlékezetéből még nem halt ki egészen, a hitrege töredéket most már elferdítve, a bibliai elbeszélésből egészítette ki, hozzáadván mindehhez saját inventióját is. Ugyanis arról, hogy Évának az Ádám oldalbordájából való alkottatásakor az eb is szerepelt volna, valamint arról is, hogy az Úrnak Évát alkotta közben dolga akadt, a bibliai elbeszélésben *altum silentium*. Hogyan került hát oda? felelet: Az őshazából magokkal hozott hitregei töredék eltorzításával.

Előre látom, hogy ez az egyeztetés sokaknál visszatetszést fog szülni, s minden áron el fogják vitatni akarni, de e két mozzanatot nem fogják tagadhatni, mely mind a mordva-cseremis, mind a magyar hitregei töredékben teljesen egyezik: 1. hogy a főistennek az asszonyembert alkotása közben dolga akadt; 2. hogy az asszonyember alkotásánál az ebnek szerep jutott, mely bizonyára eredetileg a magyarban sem lehetett más, mint az örködés kötelessége; de a magyar hitregei töredék mai elferdített alakja keletkezésekor már csak homályosan élt a most már keresztyén magyar nép emlékezetében. A harmadik csintevése Keremetnek, mint látók, a kazán területbeli cseremiszek hite szerint, az volt, hogy midőn Jumo (isten) a kövekből védszellemeket alkotott, súlyos kalapáccsal verdesvén rájuk, a mi közben a kiütött szikrák védszellemekké változtak, Keremet azalatt, míg Jumo aludt, ugyanezt akarta csinálni, de a Keremet kalapácsütései alatt támadott szikrákból nem jó, hanem gonosz szellemek támadtak. Ugyane monda megvan a mordváknál is, csak hogy ott sokkal szebben és tökéletesben. Ugyanis az Anyaistenasszony Ange-Patyáj megszülvén a nyolcz gyermekét, mihamarabb igyekszik vala az egész világot betölteni jó szellemekkel (kis istenségek), úgy hogy az emberről nem is szólva, minden fának, növénynek, fűnek meglegyen a maga jó szelleme, a ki a Csám-Páz teremtményeit védje a Šaitán incselkedései ellen. Ezen óhaját nyilvánítja atyjának, a mindenség legfőbb urának. Csám-Páz aczélt ada neki, a fia Niski-Páz (napisten) meg kovát. Ange-Patáj csiholni kezde, és azon arányban, a mint a szikrák hullottak, termettek elő a jámbor Ōzaís lények. Šaitán észrevevé mit csinál a nagyboldogasszony, felvön tehát ő is a földről két kovát, aczélt azonban nem tudott keríteni, mert az istenasszony a magáét az égből magától Csám-Páz-tól kapta, s elkezdett

ő is csiholni. A hány szikra szétpattogott csiholás közben, ugyanannyi gonosz szellem támad vala. A magyarban maga e hitregei töredék ma már nem él, de van a magyar népnél Hontvármegyében még maig élő népszokás, melyet *Ósvallásunk főistenei* című dolgozatomban (Érték. a Nyelv. és Széptud. köréből IX. köt. VII. sz. 1881) Ipolyi nagy műve szerint ismertettem, mely erre nagyon emlékeztet, s tekintve azon körülményt, hogy, mint az eddigiekből eléggé láthattuk, nem egyedül áll, nyilván e hitregei cultusmódra vezethető vissza; ugyanis: a gyermekek Gergely-napján aczélt, kovát tartva kezökben, úgy köszöntenek be a házakba, s egyik így szól: «aczélt hoztam, tüzet ütöttem kelmeteknek», mire az aczélt akkép veti a földré, hogy az egy darabig forogjon. Ugyanott Lucza-napján behavazott fővel, szalmába burkolva, csörgő béklyókkal lábaikon, járnak a házakba, szintén aczél- és tűzkövel, mi aztán arra a jelentésre vétetik, hogy így egész télen jól fog égni a kályhákban. Nagy elfogultság kellene ahhoz, hogy itt az összefüggést a mordva, a cseremisiz és magyar hitrege e töredéke között meg ne lássuk, habár nálunk a lényeg egészen elveszett (ha ugyan, mit nem tudhatunk, valahol valamely félreeső zugban nem lap-pang), s csak a másképp ki nem magyarázható babonás szokásban a forma maradt meg.

A főistenekről szólva, úgy a mint azok a finn-ugor népek eddig ismeretes vallásaiban előfordúlnak, meggyőződhattunk, hogy ezekből sehol és sohasem hiányzik egy legfőbb, legmagasabb mindenható istenség, körülbelől olyan mint a görögöknél Zeus, a rómaiaknál Jupiter, ezeknél nem kisebb, ha nem nagyobb, csak hogy a szigorúbb erkölcsiségű éjszaki népeknél a főistenség mindig tiszteletreméltónak tartatott, a mit a rómaiak és görögök főistenéről épen nem állíthatni, hogy ilyen lett volna náluk a felfogás a őistenségről. Ez a főistenség a mordvákknál Csám-Páz, a votjákoknál Inmár, a cseremiszeknél Jumo-Kuruž, a finneknél Ukko (ukko, igen öreg, a magyar űk), mely elnevezésnek a nyitját, magyarázatát a finnektől úgyszólván csak tájéjtésileg különböző észt nép pogány vallása szolgáltatja, a hol a főisten legmegszokottabb neve: vaana isa = vén ős, vagyis öreg atya, de régenten Tárának is hivatik vala, mely szó meg a vogul főisten Torom és lapp Tiermes nevével egyezik a főistennek.

Ezek az elnevezések egybehasonlítva a fölfogással, mely a

finn-ugor népeknél a főistenről mint különbség nélkül igen öreg *ük* atyáról létezik, csak megerősítik bennem azon meggyőződést, hogy azon képzet, melyet magamnak a régi pogány vallás főistenéről alkottam, egészen helyes s a magyar pogány vallás sem lehetett kivétel a többi rokon népeknek a főistenről való fölfogása alúl, s ennek következtében ma már bizonyosra vehetni, hogy a magyar nép ajkán élő kifejezés: «öreg isten» egyenesen a főisten neve volt; ugyan ő reá való hivatkozást foglal magában egyszersmind az «isten nyila» kifejezés is; mindez azonban épen nem zárja ki azt, hogy mellette az «Ukkon» név is, mely az «öreg isten» elnevezésnek egyszerű synonymája = *ük-atya*, szintén szokásban volt, mert az e téren való bűvárlatok lényege tisztán erre mutat. Az Ukkon poharának finnül: Ukkon pikari, Ukkon malja, s különösen az elsővel való egyezése pedig nem lehet véletlen játéka, hanem az ősrégiségből reánk maradt becses hagyomány, a találomra odavetett «*poculum usu capionis*», és «Urkund-pohár» pedig tudva azt, hogy a leggyakrabban előforduló Ukkon szó egy párszor hol «Urkon», — hol «Urko» alakban is előfordul, a mi már magában eléggé mutatja, hogy a szó nem maradt meg eredeti alakjában, hanem eltorzult, továbbá hogy egész seregében a magyar szavaknak egy *r* toldódott be a szó közepén ott a hol eredetileg nem volt, mint: piazza=piarcz, hatze=harcz, fasching=farsang, Kassa=Karsa, a Dezsőffy családnevet a magyar nép csakis Derzsőfi alakban ismeri stb. nem egyebek, mint tudós férfiakra tisztességet alig hozó, nagyon is pehelykönnyűségű népetymológiák.

Ipolyi a magyar népnél szokásos áldomás-pohárról szólva igen helyesen fejti meg, hogy az áldomás-pohár divata a magyar népnél az ősi pogány vallásból folyó ősrégi intézmény lévén, valamint a hazánkban élő minden más ajkú népekhez szükségképen átszármazott, úgy nem képezhetett innen kivételt Erdélyben a szász nép sem, a kik aztán, mivel nálok is volt, ha nem is jogi intézményt képező, de mindenesetre még a régi ősnémet pogány vallási szokásokból fenmaradt s eredetét tekintve az őskorban minden pogány népnél kivétel nélkül dívott s a leghosszabb napon (Sz. Iván napján) tartatni szokott nagy ünnepáldozatokra fölviendő szokás, miszerint nagy vendégségekben az utolsó pohár bort Johannissegen-nek hívják, úgy nevezték el aztán az ősi magyar jogi szokást (régí törvény, régí szokás, a főistenre való hivatkozás-

sal annak színe előtt s az esküvel egyenértékű örökbevalláskor ürittetni szokott áldomás-poharat) Johannissegen-nek. Az «Ukkon pohará»-t tárgyazó vitákban föl volt az is említve, hogy ily külön e célra szolgáló poharak, minden czéhnél voltak. Én eddigelő két ily pohárnak jöttem a nyomába. Egyike ezeknek az, mely a m. n. muzeum könyvtárába került czéhládákkal együtt beküldetve Rima-Szombat-ról került oda, s jelenleg ott őriztetik. A pohár 3 hasábos és fából van, domborodásokon és mélyedésekben 7 ezüst szalaggal borítva, az öblét körülfutó ezüst körszalagon e fölirattal: Rima-Zombati zabo che pohara. cinaltatak Zabo Mihal che mestersegebe nir gorg deka.» A pohár e három hasábos alakját én úgy magyarázom, hogy mivel a főisten poharának üritése határozottan ősmagyar pogány vallási cselekmény volt, a mint erre a szőlőeladási oklevelekben mindig gondosan kitett: «őseink régi szokása», «régi törvény», «ó törvény» szavak minden kétséget eloszlató módon rá mutatnak. Az ősvallás pedig főistent csakis egyet az «öregisten»-t ismervén, a félkeresztyén magyar népnek a szentháromság titka sehogy sem akart a fejébe menni, így gondolták aztán ki a térítő keresztyén papok az az előtt egy hasábos pohár helyett a három hasábost, hogy ez által a keresztyén vallásbeli szentháromsági hitágazatot előttök úgy a hogy érzékelhetővé tegyék. Nevezetes, hogy a pohár fából van, de meg van ezüstözve, volt-e ennek valami oka, s különösen a fa-nem megválasztásának, azt ma már megfejtetni lehetetlenségnek látszik előttem.

A másik ilyen czéhserleg az, mely az *Archaeologiai Értesítő* uj folyama, V. köt. 2-ik számában van ismertetve, s a magyar nemzeti muzeum régiség-osztályában őriztetik. Ez már nem fa, hanem aranyozott ezüstműből való. A rajta olvasható német föliratokból láthatólag a serleg 1589-ben készült, 1636-ben megújított, 1694-ben pedig megbővített. Ugyancsak a rajta találtató föliratokból láthatólag asztalos-czéh pohara volt, de mely városban, az nem tűnik ki. Mindenesetre becses régiség, már csak annyiban is, mert bizonyosságul szolgál annak, hogy a magyar ősi jogi intézményt a német nép is kötelezőnek tartotta magára nézve.

Az áldozatokról szólva előre kell bocsátanom, hogy az áldozatok a Névtelen jegyző «áldomásának»; a halottak sirján való lakmározások a magyar nép száján élő «tor»-nak felelnek meg. A «megtorlás» kifejezés pedig az ellenségen vett véres bosszu

megpecsétlésére s azon vendégeskedésnek emlékezetét látszik a magyarban őrizni; ilyesekkel ma már természetesen se a mordvák-nál, se a cseremiszek- és votjásoknál nem találkozunk, de régenten, midőn még szabad népek voltak, bizonyára nálok sem hiányzottak.

Látók, hogy az áldozatok a votjásoknál köz- és alkalomszerűek, egyházközségiek és családiak, s az áldozó helyek is ennek megfelelően budzim-kuala=községi, gurt-kuala=falusi, és a házi áldozó pajta=kuala voltak. A mordvák-nál is jelenleg egyházközségiek, és az egyházközséget képező külön falubeliek és otthoniak; de más részről is tudva van rólok, hogy ezt az áldozatot a votjásoknál a tunó (a mint az avarok nevezték «tudun») vagyis táltos, a mordvák-nál pedig egy erre külön választott főnök (prävt) több választott társakkal végezte, a kik közül egyik: a táltos az imádságokat olvasta, régenten azonban, mikor még nem kerültek a fehér czár uralma alá, áldozatoknál a főszemély mindig a fejedelem volt (a nagy áldozatokat érte) mint erre a prävt=fő szó maig is emlékeztet, a családi áldozatoknál azonban mindkét rokon népnél a családfő végezte. Mindezzel nagyon egyezik az, a mit a Névtelen jegyző a magyar áldomásokról mond, hogy «More paganismo (régí törvény) occiso equo pinguissimo «magnum áldomás» fecerunt» (tehát kellett lenni kisebb áldomásoknak is, a hol nem a nagyfejedelem volt a főpap). «more paganismo (régí törvény) fecerunt áldomás», «diis immortalibus mortalibus magnas victimas fecerunt et convivia per quatuor dies celebraverunt» «fecerunt convivium magnum et epulebantur quotidie splendide». Ezek mind megannyi nagy áldomások voltak; szint ilyen volt a Zoltán születésekor tartott áldozat is, «faciebant convivia magna», a hol bizonyára Árpád maga vitte a fejedelem-főpapi szerepet (nem a táltoset, mert ezt más személy vitte). Elgondolhatjuk, hogy a kisebb nemzetségi és családi áldozatok szintén nem hiányoztak őseinknél sem, a mint ezt Ipolyi igen szépen kimutatta a lóvásárlásoknál divó jogi szokást (áldomás-ivást) mint ilyenkor multhatatlan és semmi más külnépeknél ily alakban nem létező lényeges valamit egyenesen ily őspogány vallási szertartásnak mutatván ki. Szabadjon itt a tisztelt osztály figyelmét a Névtelen jegyző eme helyére irányoznom: «convivia per quatuor dies» és «et epulabantur quotidie splendide», ugyanis mint látók, a votjások is egészen így szoktak mulatni, ama szokásuk pedig, hogy külön diszvendégsége-

ket is tartanak, szinte nagyon emlékeztet a Névtelen «splendide epulabantur»-jára, mert mint tudjuk, a votyákok is urak és hatalmasak voltak egykor, és a diszlakomák ennek őrzik még némileg az emlékezetét, mikor még az ő diszlakomáik is egészen olyanok voltak, mint a pogány magyarokéi, a kik alkalom adtán, szinte ily diszvendégségeket, áldomásokat tartottak, melyeken az, a ki adta, ki akart tenni magáért s a jelenvoltak elismerését valamiképen kifejezésre igyekeztek juttatni előttünk ma már ismeretlen módon.

Látók azt is, hogy áldozatkor az áldozatmarha levágása után a votjákok széttagolván az állatot, az áldozatot végző levágja annak fülét, tüdeit és beleit megmossa, kazánban a tűzhöz teszi főni, s midőn megfőtt, külön edénybe önti, s a tűzbe veti, hova egyszersem kenyeret, sőt, tojást, sőt sört is vet. Épen így a mordvákknál is a vonat'ü (áldozó személy) veszi a szent meritő kanalat, kenyeret és sőt tesz bele, egy darab húst még az áldozatmarhából s multhatatlanul az állat nyelvét, fölmutatja az istenségnek s aztán a kanál tartalmát a tűzbe veti. Ez tehát az isten része. Ipolyi őseink nagy áldomásait leírva, ezt mythológiájában mind így tudja. A mordvák ma már lovat, mint előbb teszik vala, nem áldoznak, legfőlebb a «Víz isten»-nek, ellenben a votjákoknál még folyvást ez a legmegszokottabb nagy áldomási tárgy. A mordvákknál az áldozati marhából a legizleteseb falatot, a fejedelmet helyettesítő praüt (főnök)-nek adják, nálunk a koronázási áldomásokon az uralkodó asztalára jut.

A karácsonyi és húsvéti szokás, a mely szerint ebéd előtt a házi gazda, a legkedvesebb gyermekét kezén fogva a ház bejáratához megy, a hol kezében kumičkat, kenyérdarabot tartva Innárhoz a mindennapi kenyérért és családja számára egészségért könyörög, szintén talál a mordva szokással, csak hogy itt a házi gazda deczember 25-én az ünnepi ételfogással: a tálban lévő disznófővel járja be, sorban előtte nyír-ágot vivő legifjabb gyermekének társaságában, a házi gazdaság minden helyiségét, kezdvén ezt a házi istenség (védszellem) tartózkodási helyén a «Kardas' árkon» (udvar-gödör) s minden helyiség és jószág védszelleméhez könyörgést intézvén és meghíván őket a családi ebédre, kivéven a főistent Čam-Pázt a kinek látogatásától félnek. Nálunk is így kellett lenni ősidőkben, de fájdalom az ide vonatkozó részletek mind elvesztek. Ipolyi is

csupán a házi istenség gödrét tudta a maga éles eszével fölfedezni.

Fölemlíti Bechtereve azt is, hogy ezek a votjásoknak tisztán nemzeti könyörgéseik az idő és helyi viszonyokhoz képest változásnak vannak alávetve, s hogy míg a régibb könyörgés-gyűjtemények csupán az anyagi napi szükségekkel foglalkoznak, a későbbiekben már a keresztyén eszmék kihatása is észlelhető. Minket azonban nem annyira ez utóbbiak, mint az elsőek érdekelnek, a hol az összehasonlításra valóban becses anyag kínálkozik. «Ösválásunk főistenei» cz. értekezésem 45. l. egybevetettem a mordva házigazda karácsonyi könyörgését: «Anya-Pat'aj-Paz! természetessz vaskos szalmaszárat, nagy kalászokat, tojásnagyságú sárga szemeket . . Adj nekünk sok és gyönyörű lovakat, erőseket, egészségeseket mint a medvék.» A hazánkbeli luczanapi kotyulók pedig: «Kity-koty» hangoztatása közben a háznépnek «sok csirkét, ludat, gerenda vastagságú szalonnát, száz malacot» stb. kívánnak. Ehhez önként csatlakozik a votják könyörgés, hogy: «egy szemből 77 kalász legyen, a kazal az égig érjen, a ló feje arany legyen» a honnan ma már megállapíthatjuk, hogy a Lucza-napi kotyulás határozottan ősmagyar pogányvallási töredék, és hogy a Nagyboldogasszony isteni személy helyét népünk babonáiban az ő ünnepével egy időre eső Lucza foglalta el.

Emlékezetébe hozom a t. osztálynak azt, a mit a dolgozat folyamán láthattunk, hogy a kutya a votjásoknál szent állatnak s Innár főistenhez minden más állatknál közelebb állónak tartatik, s halotti torok alkalmával is tőlök igyekeznek megtudni, minő sors jutott osztályrészüül a megboldogultnak. Az eb tehát a votjások hitnézete szerint Innárnak a földön mintegy megbizottja, a ki az emberek jámborságára, egyeneslelkűségére egészen úgy ügyel föl, mint a finn népek hitnézete szerint a medve, de a mi azért a finneket épp oly kevésbé gátolta alkalomadtával a medve megölésében, a mint nem gátolta régente az ugor népeket s közöttük a pogány magyarokat sem, hogy ünnepélyes eskü letételekor az ebet kardjaikkal agyon ne sujtsák. Ime ezért volt szükség a pogány magyarok, kúnok, bolgároknál s más ugor népeknél eskü letételekor az eb leölésére, de nem azért, mintha arra esküdtek volna, hanem szükség volt rá mint tanúra s ugyanazért konzultatott is föl karddal mindkét esküttevő fél által, hogy mint a főisten követe az ügyet a

főistennek haladéktalanul megvigye. Ez tehát csak megpecsétlése volt a letett eskünek, de magához az eskü lényegéhez nem tartozott, mert ez az eskü áldomásának megívásában állott, melynek áldozati tárgyát (*victima benedictionis*) a saját testökből bocsátott s borral elegyített önvérök képezte. A bajor püspökök János pápához (900. évben) intézett s Ipolyi által is idézett levelének ama helye, hol az ellenök, a morva papok által emelt vád ellen mosakodnak, tagadván ezek abbeli állítását, «mintha a magyarokkal szövetekezve a keresztyén hitet megszegték és kutya vagy farkas s más kárhozatos és pogány dolgokra esküdve békességre léptek volna velök» igen is jó adat lehet annak bebizonyítására, hogy hitletételkor az eb másvilágra küldése valóban szokás volt, de nem arra, hogy az az eskü lényegéhez tartozott volna, és pedig annyival inkább nem, mert az idézett helyen az «eb vagy farkas és más kárhozatos és pogány dolgok» a legnagyobb általánosságban említetnek, s még csak azt sem tudjuk biztosan, hogy melyik fél által pattant ki a dolog, s csak is következtetjük a bajor püspökök előadásából, hogy a szláv papok által hozatott föl vádképen ellenök, a miből kiténik, hogy e püspököknek igen is volt tudomásuk arról, hogy ily ünnepélyes cselekményeknél az eb is szerepel, de ezt szabatos, a dolog mivoltába ható tudomásnak venni nem lehet. Meg jobban kiténik ez abból a mit Ipolyi kapcsolatban emez idézetével, pár sorral alább, a velünk rokon kúnok esküszerttartásáról közöl: «így jó elő a kúnokról Joinvillenél (hist. de St. Louis 104), hogy a kúnok vízzel bort öntve ezüst serlegbe azt testökből eresztett vérrel keverték össze, s hasonlóan kellett a görög császárnak tenni, mire mind a két rész megízlelte az italt; a kúnok ez által a viszonyos testvéri barátság szövetségét megerősítettnek tarták s e felett a szövetezők körébe egy eb hozatott, mely mindkét részről kardjaikkal sujtva darabokra vágatott, jeléül, hogy így veszszenek mind azok, kik a szövetséget megszegnék.» Tisztán láthatjuk innen, hogy a bor és vér vegyítékének megízlelésével a szövetség és testvéri barátság már megerősített, az eskü lényege tehát ez volt, az eb leölése pedig, mely csak ezután mintegy annak megpecsétléseül hajtattott végre, a fentebb előadtam indokból történt.

Találunk továbbá a votjákoknak az ebről, mint szent állatról való hitnézetével a magyar népnek az ebhez kötött előítéletei is,

mely szerint az eb éjjeli siránkozó vonítása szerencsétlenséget, például a házban történendő halálesetet jelent; a mely eb vonítás közben ház felé irányozza az orrát, annak gazdája nagy kárvallástól tarthat, stb. a mint ezt Ipolyi is említi a mythológiájában, de magam is gyermekkorom óta így tudom; a magyar nép eme hite abban találja magyarázatát, hogy az eb, mint a főistenhez legközelebb álló szent állat, leghamarább megtudhatta akár a főisten határozatát, akár a gonosz szellem ártani akaró gonosz szándékát.

Ugy de a törököknél a kutya szintén szent állat, pedig ezek nem pogányok, hanem Mohammed hitét valló nép, ezen ellenvetést tehetné valaki állításaim ellenében. De én erre azt felelem, hogy valamint mi magyarok, úgy a törökök is pogányok voltak egykor, hogy nincs akár keresztyén akár izlám-követő nép, melynek szokásaiban, erkölceiben, nyelvében még ma ezred év múlva is nem maradtak volna nyomai az egykori ősi pogány vallásnak, s hogy azt sem szabad felednünk, hogy az ugor népek főleg abban különböznek a finn népektől, hogy igen erős török-tatár befolyásnak voltak sok századon által kitéve, a minek igen feltűnő nyomai egyaránt észlelhetők mind intézményeikben, mind nyelvökben, s ilyen az ebre mint szent állatra vonatkozó hitnézet egyezése is a csere-misz, mordva, magyar és a török népnél.

Őseink főistenei című értekezésemben, Ipolyinak a «fa» szóval képzett helységnevekre nézve nyilvánított, akkoron még előttem meglehetősen merésznek tetszett nézetét még nem mertem elfogadni, a melyszerint az ily helységnevek mint, Andrásfa, Balázsfa, Balogfa, Bekesfa, Bodorfa, Borsfa, Böszenfa, Boldogasszonyfa, Gógánfa, Vadasfa, Dénesfa, Erdősfa, Farkasfa, Gósfa, stb. eredetileg áldozó helyek nevei voltak, s csak utóbb, midőn ez áldozó helyek, keremetek helyén szentegyházak keletkeztek s azok környékén akár önként, akár kényszerítés miatt majorok, falvak támadtak, lettek a régi áldozó helyek «fa»-val végződő nevei az újonnan alakult községek neveivé. Ma midőn a mordvák és votjákok vallásában találtató egyezés folytán e nézetnek újabb bizonyítékára akadtam, teljes meggyőződéssel magamévá teszem e nézetet és pedig annyiival inkább, mert ebből egyszersmind azt is látom, hogy pogány magyar őseink áldozataiban is az úgyszólván legszentebb helyet a «szent fa» képezte vala, melyen az imádságok is olvastattak a táltos által egészen úgy, mint a mordváknál a «vozat'ä»,

a votjákoknál a «tunó» nevet viselő táltos által, a mi iránt a Névtelen jegyzőnél találtató leírása a Vata-fele pogány áldozatnak nem enged kétkednem, mert az egyezés teljes és tökéletes.

Láttuk azt is, hogy a mordváknál az «őreg istenen» kívül legfőbb isteni személy az «anya istenasszony» volt s áldomások leginkább az ő tiszteletére tartattak, így kellett a dolognak nálunk is történni; más részről kimutattam fentebbi értekezésemben azt is, hogy ennek helyét nálunk a Boldogságos szűz foglalta el, innen látszik származni a hazánkban találtató számos Mária búcsújáró hely s a Mária-országá elnevezés, melyek eredetileg mind megannyi áldozó ligetek voltak.

A votjákok a felelmes gonosz szellemet, Keremetet, nagy könnyen megtudják csálni, ez a mordváknál szinte így van a gonosz szellemre nézve, de ugyan így van a dolog a magyar népnél is a mythologiai tartalmu mesékben, a mint erre Ipolyi szintén rámutatott a mythológiájában.

Hogy az orosz papság a maga sajátyszerű szervezete következtében a nyereségvágyásra, haszonlesésre nagyon is rá van utalva, azt Bechterew is megemlíti, valamint láthatjuk művéből azt is, mily ügyesen tudják fölfedezni a módokat, melyekkel jövedelemre tehetnek szert. Ebben némely közkedvességű szentjök s ezek között legelső helyen Szent Mikola, a csodatételekben, persze az ő segítségökkel, egy második Bosco, nagy segítségökre van, mire nézve az ő csodatévő képei nemcsak az igazhívő oroszok, de még a votjákok által is erősen látogattnak, a mi az ily kolostoroknak aztán bőségesen önti a busás jövedelmeket nem csak az oltárra, hanem s főleg a konyhára is. Ezt aztán észrevették a votják tunók is, a kik igen elmésen Sz. Mikolának három Buld nevű testvért gondoltak ki, meghagyván Mikolát nemzeti védszentnek az oroszok számára, ezeket pedig magoknak foglalván le pártfogókul, s azóta Ó-Zjum a legöregebb, Adrianova a középső, Varziatc'in pedig a legifjabb Buld testvér tartózkodási helye megannyi gyakori búcsulátogatások középpontjai, a honnan a votják tunók az időről időre oda özönlő búcsújáró pogány votjákoktól jó hasznót húznak, a mi elég fényes bizonyosságát szolgáltatja annak, hogy azok a votjákok még sem oly buták, mint azt az oroszok, péld. Bechterew, tudni akarják.

---

20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philológok és tanfériák 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókról. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ik-es igékről. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Télffy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól.

Hatodik kötet. 1876.

I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vaszary Koloztól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszontagságai *Barna Ferdinánd* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Télffy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Joannovits György* l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasznítása. *Budenz József* r. tagtól 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinánd* l. tagtól 10 kr. — Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Télffy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcar. — VII. A nevek uk és ük személyragairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török tatár nép primitív culturájában az égi testek. *Vámbery Armin* r. tagtól 10 kr. — X. Bátor László és a Jordán-szky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtől*. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágosttól*. 1 frt. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmándon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phonetikus értékéről az ó-ind-ben. *Mayer Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J. r.* tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. *Vámbery Armin* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska*

Kálmántól. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F. I.* tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignác*tól 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hűnmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szómi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Vieczay Péter közmondásai. *Ballagi Mór* r. tagtól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. Mivéltségtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékezés Klein Lipót Gyula kültag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) *Bánóczi József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károly*tól. 50 kr. — V. A csuvasokról. *Vámbéry Ármin* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *Majláth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignác*tól. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldziher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. Vámbéry Ármin «A magyarok eredete című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignác*tól. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándor*tól. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölcsei elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kános Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. Irta *Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Abel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A votják nép multja és jelene. *Barna F. I.* tagtól. 30 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

Irta: PONORI TEWREWK EMIL.

Tartalma: I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A MAGYAR NYELVÚJÍTÁS ÓTA DIVATBA JÖTT IDEGEN ÉS HIBÁS SZÓLÁSOK BIRÁLATA,

tekintettel az újítás helyes módjára.

Irta: IMRE SÁNDOR, a M. T. Akadémia tagja.

Tartalom: Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.